

Alexander Maxwell

(Sveučilište Victoria, Wellington, Novi Zeland)

NACIONALNA ENDOGAMIJA I DVOSTRUKI STANDARDI: SEKSUALNOST I NACIONALIZAM U ISTOČNOJ SREDIŠNJOJ EUROPI TIJEKOM 19. STOLJEĆA

UDK 316.722(4):613.88(091)
392.6(4):329.17"18"

Tijekom „dugoga devetnaestog stoljeća“ nacionalizam je počeo prodirati u sve aspekte europskog društva, a ujedno i u stavove prema ljudskoj seksualnosti. Seksualnost, kao i nacionalizam, kompleksni su fenomeni koji se isprepliću na bezbroj načina. Ipak, nacionalna endogamija vjerojatno je najkarakterističnije nacionalna od svih seksualnih atributa: kvalitete poput čednosti ili vjernosti, koje su se često smatrale tipičnim za određenu nacionalnu skupinu, imaju religiozna i društvena obilježja neovisno o nacionalizmu. Osoba koja nacionalnost učini odlučujućim faktorom kod izbora seksualnih partnera ne samo da određeni koncept nacije čini osnovnim obilježjem seksualne vrline, nego i naciju implicitno definira u smislu seksualnosti.

Ovaj rad istražuje nacionalnu seksualnu endogamiju u središnjoj i istočnoj Europi tijekom 19. stoljeća. Rad raspravlja o domoljubima koji su se zalagali za nacionalnu endogamiju: njihovim idealima, seksualnom životu te pokušajima da dovedu u sklad često nesuglasje između jednoga i drugoga. Nekoliko je domoljuba naciju definiralo kroz seksualnost, pri čemu je ženska seksualnost igrala posebnu ulogu. Možda nacija jest bila „nacionalno bratstvo“, no njezin je opstanak ovisio o ženskoj seksualnosti: kao što su primijetile Yuval-Davis i Floya Anthias, žene su bile „biološki reproducenti etničkih kolektiva“.¹ Nacionalno majčinstvo za pretpostavku ima seksualno aktivne nacionalno osviještene žene te stoga opsežna literatura o nacionalnom majčinstvu nacionalnu seksualnost implicitno prepoznaje kao uvod u

¹ Nira Yuval-Davis, Floya Anthias, *Woman-Nation-State* (London, 1989.), 7; cit. iz Nira Yuval-Davis, Floya Anthias, *Racialized Boundaries* (London, 1995.), 115.

nacionalno rađanje i odgoj djece.² Nekolicina znanstvenika je, pak, istražila „nacionalizaciju“ seksualne želje kao takve. Ova analiza pažnju usmjerava na tekstove koji obrađuju seksualnost, uključujući brak, ne obazirući se na nacionalizaciju roditeljstva ili djetinjstva.

Retorika na temu nacionalne seksualnosti bavi se uglavnom ženskom seksualnošću: od nacionalno osviještene žene očekivalo se da pronađe partnera iste nacionalnosti i u tome je se ohrabrialo. Štoviše, muški seksualni odabiri poprimili su također nacionalne konotacije. Točnije, nekolicina autora opravdavala je i slavila mušku nacionalnu egzogamiju tvrdeći da bi muškarcima domoljubi mogli od strankinja stvoriti pripadnice svoje nacije: seksualna osvajanja bila su ujedno i nacionalna osvajanja. I muška i ženska seksualnost pomogla je definirati tanku granicu između nacionalnoga i stranog, no dvostruki standard u pogledu nacionalnosti i seksualnosti omogućio je muškarcima, ili ih je čak u tome ohrabriovao, da nadiđu nacionalne granice kako u teoriji tako i u praksi, dok se žensku seksualnost pokušavalo ograničiti.

Središnja i istočna Europa plodno su tlo za istraživanje ovih pitanja zato što su unutar tih područja koegzistirali mnogi nacionalni koncepti te bili u međusobnoj interakciji. Istočna središnja Europa općenito, a osobito Habsburška Monarhija, bili su iznimni kako zbog etničke heterogenosti, tako i zbog složenih federalnih političkih struktura koje su bile podvrgavane učestalim reformama i obnovama, osobito tijekom 19. stoljeća. Promjenjivi kaleidoskop politika središnje Europe iznjedrio je nekoliko sofisticiranih definicija „nacije“. Povrh toga, mješavina različitih etniciteta pružala je mnogobrojne mogućnosti za seksualne susrete među različitim nacijama, već prema tome kako bi pojedinačni domoljub shvaćao naciju.

Veliki broj permutacija nacionalizma u središnjoj Europi 19. stoljeća ovdje se ne može analizirati, no neke ključne točke zaslužuju da budu istaknute. Prvo, nacionalisti središnje Europe često su se pozivali na različite tipove „nacije“ istovremeno. Pišući na njemačkom, nekolicina autora razlikovala je pojam *Volk*, definiran kroz jezik ili etnicitet, od pojma *Nation*, koji je obično definiran kroz političke strukture;³ drugi mislioci supostavljali su

² Za radove o nacionalnom majčinstvu u središnjoj Europi vidi Jitka Malečková, „Nationalizing Women and Engendering the Nation: The Czech National Movement,“ u: Ida Blom, Karen Hagemann i Catherine Hall, ur., *Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century* (Oxford, 2000.); Pieter Judson, „The Gendered Politics of German Nationalism in Austria, 1880-1990,“ u: David Good, Margarete Grandner i Mary Jo Maynes, ur., *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries: Cross-Disciplinary Perspectives* (Providence, RI, 1996.); Claudia Koontz, *Mothers in the Fatherland* (New York, 1987.). Vidi također Joan Landes, „Republican Motherhood,“ u: *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution* (Ithaca, NY, 1988.), 129-138.

³ Vidi Reinhardt Koselleck, „Volk, Nation, Nationalismus, Masse“, u: Otto Brunner et al, ur., *Geschichtliche Grundbegriffe* (Stuttgart, 1972.), 7: 141-431; Peter Berghoff, „Volk und Nation

Sprachnation [„jezična nacija”] i *Staatnation* [„državna nacija”].⁴ Politički teoretičari u Ugarskoj često su razlikovali *politikai nemzet* [„političku naciju”] od ondje nastanjenih *nemzetiségek* [„narodnosti”].⁵ Južni Slaveni razlikovali su *narod/народ* (slično njemačkom *Volk*) i *nacija/нација* (njemački *Nation*), a oba pojma su razlikovali od pojma *narodnost/народност*.⁶ Česi i Slovaci nisu imali nikakav ekvivalent za riječ *nacija/нација*, ali su riječ *národ* modificirali odgovarajućim pridjevima.⁷ Svi ti pojmovi i njihove razlike imaju svoju idi-osinkratsku povijest s obzirom na to da su naraštaji nacionalnih mislilaca

---

als Schlüsselsymbole moderner politischer Religion“, u: Ulrike Jureit, ur., *Politische Kollektive: Die Konstruktion nationaler, rassischer und ethnischer Gemeinschaften* (Münster, 2001.), 182-192; Ulrich Herrmann, „Volk – Nation – Vaterland: ein Grundproblem deutscher Geschichte“, u: Ulrich Herrmann, ur. *Studien zum 18. Jahrhundert* (Hamburg, 1996.), 11-18; Ingeborg Maus, „‘Volk’ und ‚Nation’ im Denken der Aufklärung“, *Blätter für deutsche und internationale Politik* 5 (1994.): 602-612.

⁴ Hannelore Burger, *Sprachrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen, 1867.-1918.* (Beč, 1995.), 24.

⁵ Najpoznatiji tekst iz 19. stoljeća koji pravi takvu distinkciju jest zakon o nacionalnostima iz 1868. (zakon XLIV), objavljen u: Gábor Kemény, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korán*, sv. 1 (Budimpešta, 1952.), 49-52, no povijest Jánosa Varge datira klasno uključivu mađarsku „političku naciju“ djelom Gusztáva Szontágha *Propylaemok a társasági filosofiához, tekintettel hazánk viszonyaira* (Uvod u socijalnu filozofiju s posebnim osvrtom na prilike u Ugarskoj), koje je objavljeno 1843; vidi János Varga, *A Hungarian Quo Vadis: Political Trends and Theories of the Early 1840s*, prev. Éva Pálmai (Budimpešta, 1993.). Treba napomenuti da „političku naciju“ 19. stoljeća treba razlikovati od koncepta *natio Hungarica* iz 18. stoljeća koji je bio ograničen na plemstvo. Vidi Peter Sugar, „The More It Changes, the More Hungarian Nationalism Remains the Same“, *Austrian History Yearbook* 31 (2000): 130; Moritz Csáky, „‘Hungarus’ oder ‘Magyar’, Zwei Varianten des ungarischen Nationalbewußtseins zu Beginn des 19. Jahrhunderts“, *Annales: Sectio Historica*, 22 (1982.): 71-84. Za obradu koja se proteže do 20. stoljeća vidi George Barany, „Hungary: From Aristocratic to Proletarian Nationalism“, u: *Nationalism in Eastern Europe*, ur. Peter Sugar i Ivo Lederer (Seattle, 1969.), 99-120.

⁶ Vidi Aleksandar Molnar, *Narod, nacija, rasa* (Beograd, 1997.); Milan Dimić „Who is a Serb? Internal Definitions and External Designations“, u: Earle Waugh i Milan Dimić, ur., *Diaspora Serbs: A Cultural Analysis* (Edmonton, Canada, 2004.), 15-54; 281-307, također dostupno kao WWW dokument, URL <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/MDimic1.pdf>, pristupano 10. prosinca 2005; Tone Bringa, „Nationality Categories, National Identification and Identity Formation in ‘Multinational’ Bosnia“, *Anthropology of East Europe Review*, sv. 11, br. 1-2 (jesen, 1993), također dostupno kao WWW document, URL http://condor.depaul.edu/rrotenbe/aer/aer11_1/bringa.html, pristupano 10. prosinca 2005. Treba primijetiti da Česi i Slovaci nikada nisu imali ekvivalent za riječ *nacija / нација*, i stoga koriste pojam *národ* sa znatno širim značenjem.

⁷ Zmertych, slovački političar, pravio je primjerice distinkciju između „lingvističke nacionalnosti“ i „političke nacionalnosti“, dok je Samuel Hojč pokušao razlučiti diplomatsku naciju, domovinu, *národ* pisan malim početnim slovom i *Národ* pisan velikim početnim slovom. Vidi Karl von Zmertych, *Rhapsodien über die Nationalität* (Skalice, 1872.), 7; Samuel Hojč, *Apologie des ungarischen Slawismus* (Leipzig, 1843.), 17-23.

uzastopno reinterpretili nacionalnu terminologiju u skladu sa svojim političkim izazovima i tradicijama.⁸

Suvremeni znanstvenici skloni su ove dihotomije razmatrati u odnosu na često raspravljaju distinkciju Michaela Ignatieffa između „građanskog“ i „etničkog“ nacionalizma.⁹ Ispostavilo se da je Ignatieffova dihotomija problematična,¹⁰ no koristit će njegove pojmove kao generičke skraćence. Nacionalisti središnje Europe rabili su pojmove koji se prevode kao „nacija“ (*narod, nemzet, Volk itd.*) kako bi opisali oba pojma: (1) građanski nacionalizam koji ujedinjuje građane neke političke zajednice te (2) etnički nacionalizam, koji obuhvaća grupaciju koja se definira etnicitetom, jezikom, rasom, kulturom ili nekom njihovom kombinacijom. S obzirom na to da je, kako je Dominique Schnapper elokventno formulirala, „definicija nacije već sama po sebi predstavlja teoriju nacije“,¹¹ beskrajne terminološke prepirke o „ispravnoj“ definiciji ovih pojmova zapravo su usmjerene k stjecanju političkog statusa, a samim time i pristupu moći. Stoga, nastojeći razumjeti razmišljanje povijesnih aktera, u njihovim bismo raspravama trebali izbjegavati zauzimanje nečije strane. Treba se čuvati pretjeranog pojednostavljivanja složenih i često nedosljednih uvjerenja. Povijesni akteri 19. stoljeća često su se pozivali na mnogobrojne nacionalne lojalnosti, a suvremeni znanstvenici ne bi trebali polaziti od pretpostavke da je odanost nekoj etničkoj, jezičnoj, kulturnoj ili rasnoj naciji (*narod, Volk itd.*) sprečavala lojalnost političkoj naciji (*nacija, Staatsnation, itd.*). Dok su neki „etnički nacionalisti“ 19. stoljeća težili državnosti za svoju naciju, mnogi drugi su „nacionalnu“ retoriku koristili za promicanje kulturnih i književnih ciljeva.

⁸ Dok su Mađari koristili pojam „politička nacija“ kako bi opravdali mađarizaciju, ugarski ne-Mađari koristili su isti izraz da bi se oduprijeti asimilacijskim politikama i branili kolektivna prava svoje jezične zajednice. Usp. Mađarski Zakon o nacionalnoj ravnopravnosti iz 1868, Gábor Kemény, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, sv. 1 (Budimpešta, 1952.) 49-52; sa slovačkim protuprijedlogom Viliama Pauliny-Tótha, „Návrh zákona o urovnoprávenení národnosti“ (23. listopad 1870.), tiskano u Ján Beňko, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti* (Bratislava, 1998.), 1: 367-368. Treba razmotriti i oprečnost između Alexandra Pusztaya, *Die Ungarn in ihrem Staats- und Nationalwesen von 889 bis 1842* (Leipzig, 1843.), 1: 12, i Daniela Licharda, *Rozhovor o Memorandum národa slowenského* (Budim, 1861.), 8.

⁹ Michael Ignatieff, *Blood and Belonging* (London, 1992.), 3-5.

¹⁰ Iako se Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo često uzimaju kao paradigmatički slučaj „građanskog“ nacionalizma, Spencer Wollman je popisao čitav niz „etničkih“ tema u francuskom i britanskom nacionalizmu. Vidi *Nationalism: A Critical Introduction* (London, 2002.), 102-106. Za dobru analizu Ignatieffove dihotomije „dobrog i lošeg nacionalizma“ kao jedne u dugom nizu, vidi Philip Spencer, Howard Wilson, *Nationalism: A Critical Introduction* (London, 2002.), osobito 96.

¹¹ Dominique Schnapper, *Community of Citizens: On the Modern Idea of Nationality*, s francuskog prevela Séverine Rosée (New Brunswick, 1998. [1994.]), 15.

Ovu stavku treba istaknuti jer je nekolicina znanstvenika odlučila definirati nacionalizam u smislu želje za političkom nezavisnosti.¹² Devetnaestostoljetni nacionalizam koji ne teži državnosti jako je opao u 20. stoljeću: Wilsonov princip nacionalnog samoodređenja, koji je transformirao političku geografiju središnje Europe nakon Prvog svjetskog rata, ojačao je već ionako snažne veze između „nacije“ i legitimne državnosti. No fokus ovoga rada ograničen je na razdoblje prije 1918. i stoga razmatra mentalni svemir iz razdoblja prije Wilsona. Kada znanstvenici nacionalizam središnje Europe 19. stoljeća definiraju kao težnju za državnosti, oni prizivaju nesporazume: nekolicina povijesnih aktera izričito je odbacivala strogo političku definiciju dok su se borili za dobrobit svoje „nacije.“¹³

No svi srednjoeuropski nacionalni mislioci, bili oni skloni „građanskoj“ ili „etničkoj“ definiciji, zamišljali su naciju kao „inherentno ograničenu“¹⁴ zajednicu. Politička ili „građanska“ nacija, određene zakonima ili članstvom u kakvoj političkoj strukturi, isključivala je ljude iz drugih političkih jedinica; kulturne ili „etničke“ nacije definirane kroz jezik ili religiju na sličan su način isključivale one koji govore druge jezike ili su druge vjeroispovijesti. Svi nacionalni koncepti u središnjoj Europi 19. stoljeća iz nacije su isključivali veliki broj ljudi koji je živio u bližoj okolici; „etničke“ definicije često su isključivale ljude koji su živjeli u istoj pokrajini ili gradu. To je povećavalo mogućnost seksualnih veza između različitih nacija, potencijalno pretvarajući seksualnost u nacionalno pitanje.

Kada su nacionalno osviješteni muškarci raspravljali o seksualnosti „svojih“ žena, u pravilu su se razmetali njihovom seksualnom vjernosti. U jednoj anegdoti iz 1821. godine o „ženskoj časti“, tiskanoj u *Wiburgs Mancherley*, njemačkom časopisu s Baltika, čednost se smatralo nacionalnom vrlinom:

¹² Vidi primjerice Hans Kohn, „The Nature of Nationalism,” *The American Political Science Review*, sv. 33, br. 6 (Prosinac 1939.): 1001-1021, osob. 1001; John Breuilly, *Nationalism and the State*, 2. izd. (Chicago, 1993.), 2. Drugi znanstvenici polaze od sporne pretpostavke da nacionalna retorika koja ne traži državnost predstavlja ranu fazu razvoja nacionalnoga pokreta; najistaknutiji primjer ovakva pristupa je Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, preveo Ben Fawkes (Cambridge, UK, 1985.)

¹³ O srednjoeuropskim političkim misliocima koji su odbijali strogo političku definiciju nacije te o njihovim sukobima s misliocima koji su inzistirali na njoj, vidi Brian Porter „The Social Nation and its Futures: English Liberalism and Polish Nationalism in Late 19th Century Warsaw,” *American Historical Review*, sv. 104, br. 5 (prosinac 1996): 1470-1492; Alexander Maxwell, „Multiple Nationalism: National Concepts in 19th century Hungary and Benedict Anderson’s ‘Imagined Communities,’” *Nationalism and Ethnic Politics*, sv. 11, br. 3 (jesen 2005.): 385-414.

¹⁴ Poznata definicija nacije Benedicta Andersona ne opisuje samo zamišljenu zajednicu, nego zajednicu „zamišljenu kao inherentno ograničenu i istodobno suverenu.“ Vidi *Imagined Communities* (London, 1991. [1983.], 6.

„Jednu je njemačku djevojku prijateljica s kojom se igrala podrugljivo pitala što bi ona svom mladoženji donijela [u miraz]. Čednost, odgovorila je dostojanstveno.“¹⁵ Mađarski pjesnik Józef Gvadány, u odi slavnoj mađarskoj prošlosti, na sličan način veliča vjernost mađarskih žena:

„U ona davna vremena kada je prisegnula na vječnu vjernost
Jedna je gospođa živjela sa svojom boljom polovicom
[...]
Glava joj je uvijek bila pokrivena, kamo god da je išla,
U crkvu, ili na ulicu, jer to je bila njezina namjera,
Da bi svi znali da stoji iza svojih bračnih zavjeta.“¹⁶

1866. godine je anonimni, vjerojatno srpski, suradnik novina *Slavisches Centralblatt*, srpskim brakovima na sličan način pridavao neobično dugotrajan karakter: „Srpski bračni parovi čini se dobro razumiju jedno drugo; rastave su vrlo rijetke, a samo sam jednom čuo za čovjeka kojemu je supruga pobjegla.“¹⁷ Njemački autor Albert Friedenthal je 1910. u svojoj knjizi *Das Weib im Leben der Völker* [Žena u životu naroda] nevjerojatno otvoreni rasni šovinizam spojio sa svojim shvaćanjem superiornog nacionalnog braka: „Prava germanska Njemica ostaje vjerna svome mužu do kraja života. Ako se za srednji ili niži sloj žena u Berlinu tvrdi suprotno, to je zbog snažnog utjecaja međusobnog križanja sa Slavenima. U Austriji isti taj fenomen ima isti uzrok.“¹⁸ Dakako, slavenski su autori odbacili takve klevete: Ján Čaplovič je tvrdio da su Slovaci u Mađarskoj imali najbolji seksualni moral: „mnogo više izvanbračne djece može se pronaći unutar drugih nacionalnosti.“¹⁹

Razmetanje superiornim seksualnim vrlinama vlastite nacije sveprisutno je i čini temeljni oblik seksualnog nacionalizma.²⁰ Domoljubi su shodno

¹⁵ „Weiber-Ehre,“ u *Wiburgs Mancherley zum Nutzen und Vergnügen*, br. 5 (1. siječnja 1821.), 24.

¹⁶ Pripovjedač ove pjesme putuje sa sela u glavni grad, susrećući pritom različite ljude. Pri svakom susretu promišlja o problemima s kojima se Mađarska suočava te kao rješenje obično zagovara povratak tradicionalnim vrijednostima. Citat je idealizirani opis mađarskih žena iz prošlosti, a ujedno predstavlja ideal oponašanja za suvremene mađarske žene. Józef Gvadány, „Egy falusi nótárius budai utazása (The Village Notary's Journey to Buda [Putovanje seoskog bilježnika u Budim])“, engleski prijevod kao dokument 20, u Margaret Ives, *Enlightenment and National Revival: Patterns of Interplay and Paradox in Late 18th Century Hungary* (Ann Arbor, MI, 1979.), 168-175. Citat je sa str. 171.

¹⁷ E. K., „Serbische Feste,“ *Slavisches Centralblatt* br. 23 (9. lipnja 1866.): 180.

¹⁸ Albert Friedenthal, *Das Weib im Leben der Völker* (Berlin, 1910.), 506.

¹⁹ Johann von Csaplovics, *Gemälde von Ungarn* (Pešta, 1829.), 2: 285.

²⁰ Alexander Maxwell, „Nationalizing Sexuality: Sexual Stereotypes in the Habsburg Empire,“ *Journal of the History of Sexuality*, sv. 4, br. 3 (2005.).

tome ocrnjivali seksualnost stranaca, a katkada su toj seksualnosti stranaca pripisivali različite socijalne boljetice, primjerice bračnu nevjeru u Beču i Berlinu, gradovima s naglom urbanizacijom. Histerija oko seksualnog nemorala intenzivirala se tijekom 19. stoljeća: Gvadány, Friedenthal i Čaplovič dičili su se superiornom seksualnošću svojih nacionalno osviještenih žena ne dotičući se posebno nacionalne endogamije, a Friedenthalov tekst je prepun strahova od kvarenja i bioloških mrlja. Andrew Lees je procijenio da je histerija oko nacionalne seksualnosti „postajala sve izraženija sredinom 1880-ih te je [...] vrlo intenzivno trajala tijekom naredna tri desetljeća.“²¹ Takav razvoj ima višestruke uzroke: etničke napetosti postajale su sve značajnije u političkom životu, dok je pojava internacionalnog feminizma izazvala paranoidnu protureakciju. No najznačajnija tema je, po svemu sudeći, bilo širenje socijalnog darvinizma i rasističkog mišljenja koje je usmjerilo pažnju na biološku reprodukciju.²² Domoljubi s kraja stoljeća smatrali su egzogamiju nacionalnom degeneracijom, dok su je njihovi prethodnici označili naprosto nepoželjnom.

U pučkoj kulturi su upozorenja protiv uspostavljanja veza među različitim nacijama doduše oduvijek bila istaknuta tema, kao što to ilustrira nekolicina narodnih pjesama. Mađarska pjesma „Csak azért szeretem” [Jedino zato ljubim] obećavala je mađarskim muškarcima da će dobro jesti samo ako su nacionalno endogamni:

<i>Csak azért szeretem</i>	„Samo bi mađarska djevojka trebala
<i>A magyar menyecskét</i>	Supruga Mađara biti,
<i>Hogy meg tudja főzni</i>	Jer ona, i samo ona, umije kuhati
<i>A borsos levecskéd valaha</i>	Našu juhu od crvene paprike.“ ²³

²¹ Andrew Lees, “Deviant Sexuality and other ‘Sins’: The Views of Protestant Conservatives in Imperial Germany,” *German Studies Review*, sv. 23, br. 3 (listopad 2000.): 453. Vidi također Edward Dickinson, “The Men’s Christian Morality Movement in Germany, 1880-1914,” *The Journal of Modern History*, sv. 75 (2003.): 59-110; John Alexander Williams, “Ecstasies of the Young: Sexuality, the Youth Movement, and Moral Panic in Germany on the Eve of the First World War,” *Central European History*, sv. 34, br. 2 (lipanj 2001.): 163-189.

²² O socijalnom darvinizmu u središnjoj Europi vidi Marius Turda, *The Idea of National Superiority in Central Europe, 1880-1918* (Ceredigion, 2004.).

²³ Ova se pjesma pojavljuje u engleskom prijevodu Johna Bowringa u zbirci mađarskih narodnih pjesama iz 1830.; engleski prijevod, koji je ovdje dan, također je iz 1830. Bowring, engleski lingvist, smatrao je doslovni engleski prijevod naslova ove pjesme nezadovoljavajućim te ga je objavio pod naslovom „Mađarska djevojka“. Vidi *Poetry of the Magyars* (London, 1830.), 296. Mađarski se tekst može pronaći na Sulinetu, mađarskoj edukacijskoj stranici. Da bi se izgled ovih dvaju tekstova podudarao, uzео sam si slobodu izbrisati besmislenу riječ „tyuhaha“ s kraja Sulinetova trećeg retka te uklonio Bowringove uvlake. WWW document, URL <<http://www.sulinet.hu/tart/ncikk/md/0/15246/csakazert.html>>, pristupano 30. rujna 2005.

Poljska školska djeca, s druge strane granice u Njemačkom Carstvu, pjevala su hvalospjeve o nacionalno endogamnoj poljskoj kraljici:

<i>Wanda leży w polskiej ziemi</i>	„Wanda leži u poljskoj zemlji
<i>Bo nie chciała Niemca.</i>	Jer nije htjela Nijemca.
<i>Trzeba tylko wziąć rodaka</i>	Djevojka treba uvijek izabrati sunarodnjaka,
<i>A nie cudzoziemca!</i>	A nikada stranca za supruga!” ²⁴

Galicijska narodna pjesma opisuje poljske žene s rusinskim muževima kao „prisiljene na ropstvo.“²⁵ Ukrajinski narodni pjesnik Taras Ševčenko u svojoj pjesmi „Katerina“ iz 1838. godine na sličan je način predviđao da bi se žene, ako bi ušle u vezu s „moskovijskim“ ljubavnicima, loše provele:

<i>Кохайтеся, чорнобриві,</i>	„O krasne djeve, zaljubite se,
<i>Та не з москалями,</i>	Ali nemojte u Moskalje,
<i>Бо москалі — чужі люди,</i>	Jer su Moskalji strani narod,
<i>Роблять лихо з вами.</i>	Loše će postupati s vama.
<i>Москаль любить жартуючи,</i>	Moskalj će ljubiti iz zabave
<i>Жартуючи кине.</i>	I ostaviti vas smijući se.“ ²⁶

Nacionalna je endogamija tako predstavljala opće mjesto u nacionalnom folkloru; dodatni primjeri slijede u nastavku. Treba napomenuti da ove pjesme u osnovi nude „etničku“ definiciju nacije. Ševčenkove ukrajinske djevojke žive pod istim vladarom dinastije Romanov kao i *Moskalji*; i dok je Wanda živjela u vremenu prije podjelâ Poljske, poljska su školska djeca, koja su pjevala gornju pjesmu, bila građani Njemačkog Carstva.

²⁴ *Gazeta dla Kobiet* [Novine za žene] (21. rujna 1903.), 146. Rudolf Jaworski, „Polish Women and the Nationality Conflict in the Province of Posen at the Turn of the Century,” u: Rudolf Jaworski, *Bianka Pietrow-Ennker*, ur., *Women in Polish Society* (Boulder, 1992.), 57. (53-70)

²⁵ Citirano iz Keely Stauter-Halsted, *The Nation in the Village: The Genesis of Peasant National Identity in Austrian Poland, 1848-1914* (Ithaca, NY, 2001.), 54. Stauter-Halsted citira Jána Bystrona, *Pieśni Ludu Polskiego* (Kraków, 1924.), 123, i Jaczuka, „Szopky w Kornici,” *Wista* 2 (1888.), 751-753.

²⁶ Prijevod iz Andrew Wilson, *The Ukrainians: Unexpected Nation* (New Haven, 2000.), 92. Ukrajinska verzija online na <<http://poetry.uazone.net/kobzar/kateryna.html>>, pristupano 2. studeni 2006. George Luckyj prevodi *Moskaľ* [Москаль] kao „ruski vojnik“: „Zaljubite se, moje tamnokose ljepotice / Ali ne u ruske vojnike / Jer su ruski vojnici strani narod / i naštetit će vam.“ U sovjetsko doba taj je izraz preveden kao „vojniki“, što je Ševčenkov proturuskim tekst pretvorilo u protucarsku i antimilitarističku pjesmu. Vidi George Luckyj, *Shevchenko and the Critics: 1861-1980* (Toronto, 1980.), 147. Fran Ponomarenko, „Jaroslav Rozumnyj analyzes Shevchenko’s use of the word ‘Moskaľ’“, *The Ukrainian Weekly*, sv. 69, br. 18 (6. svibnja 2001.), WWW dokument na URL <<http://www.ukrweekly.com/Archive/2001/180118.shtml>>, pristupano 2. studenoga 2006.

Zato se brak izvan političkih granica unatoč tome mogao s nacionalnog gledišta smatrati endogamnim ako je partner pripadao istoj etničkoj skupini. Prema Keely Stauter-Halstead, poljske narodne pjesme iz Galicije eksplicitne su što se tiče etničkog poimanja nacije: Ukrajinci, Nijemci ili Židovi iz kakva susjednog sela bili su stranci i stigmatizirani, ali brak s Poljakom iz ruskog ili pruskog dijela zemlje bio je „u domeni mogućega“.²⁷ Rumunjski povjesničar Nicolae Iorga također ilustrira veliki značaj etničkog nacionalizma. Dok je njegov brak, sklopljen 1894. s Mariom Tasu, kćerkom apelacijskog suca iz Iașija, bio endogaman kako u etničkom tako i u građanskom smislu, njegov je drugi brak s Catincom Bogdan, koja je podrijetlom bila iz, kako Nicholas Nagy-Talavera opisuje, „tipične rumunjske intelektualne obitelji iz Transilvanije“,²⁸ bio je primjer građanske egzogamije, jer je 1904. Transilvanija još uvijek bila dio Austro-Ugarske. Ipak, oba se braka smatralo primjerenim nacionalnim bračnim zajednicama.

Istočnoeuropski domoljubi su, veličajući ljubav i seksualni užitak, poticali na sklapanje brakova. Ševčenko je, prisjetimo se, eksplicitno bio protiv čednosti („O krasne djeve, zaljubite se“), iako je on sam ostao neženja. Jedna mađarska narodna pjesma na sličan je način ohrabivala žene da imaju ljubavnike, pod uvjetom da ljubavnik bude odgovarajuće nacionalnosti. U svom prijevodu Edward Butler je ublažio endogamiju u tekstu tako što je *tót*, pejorativnu riječ za „Slovak“, preveo kao „rob“:

Nyisd ki, babám, az ajtót,   „Otvori vrata, moja djevo hrabra,
magyar kopogtat, nem tót.   Ovo je Mađar što kuca, nije rob.“²⁹

Ján Kollár, slovački luteranski pastor i panslavenski polemičar, čak je izmislio pobožni nacionalni „slavenski poljubac“, koji je Robert Pynsent opisao na sljedeći način: „On ljubi lice svoje drage odozgo, od obrve do brade, zatim preko lica od uha do uha, i oba puta usne se susreću; duša susreće dušu. Erotizam se sjedinjuje sa znakom križa.“³⁰

²⁷ Stauter-Halsted, *The Nation in the Village*, 54-55.

²⁸ Nicholas Nagy-Talvera, *Nicolae Iorga: A Biography* (Iași - Oxford, 1998.), 134, 62.

²⁹ Slovo *n* koje nedostaje tiskarska je pogreška. [U engleskom izvorniku prvi stih pjesme glasi „Ope[n] the door, my maiden brave“, op. prev.] Postoji nekoliko verzija ove narodne pjesme; doslovan prijevod verzije koja je ovdje korištena bila bi „Otvori, draga, vrata/ Mađar kuca, ne Slovak.“ Vidi „Vörös bársony süvegem“ (My Red Velvet Cap [Moja kapa od baršuna]), preveo Edward Dundass Butler, u: *Osszehasonlító irodalomtörténelmi lapok*, br. 20 (30. prosinca 1877.), 421; vidi također John Arany, *The Legend of the Wondrous Hunt* (London, 1881.), dostupno kao e-knjiga, WWW document, URL <<http://mek.oszk.hu/00200/00215/00215.rtf>>, pristupljeno 10. lipnja 2006.

³⁰ Robert Pynsent, *Questions of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality* (Budimpešta, 1994), 88-89.

Ipak, takvo slavljenje seksualnosti imalo je svoja ograničenja: samo nacionalno endogamna seksualnost jamčila je ugodu ženama. Domoljubi su ocrnjivali seksualnost stranih muškaraca, osobito onih iz nacionalnih skupina koje su živjele u bližoj okolini. Ševčenkova pokuda Moskalja bila je usmjerena prema onim muškarcima koji su bili najvičniji tome da ukrajinske žene dovedu u iskušenje; poljske pjesme napadale su njemačke gospodare. Kollárova pjesma „Národnost w lásce“ [Nacionalnost u ljubavi], objavljena u njegovim *Národné zpiewanky čili pjsně swětské Slowáků w Uhrách* [Nacionalna pjesmarica ili svjetovne pjesme Slovaka u Ugarskoj], napadala je Mađare i Nijemce.³¹ Zanimljivo je da Kollár o svojim zamislama progovara kroz imaginarnu naratoricu.

<i>Žáden newj gak ge mně</i>	„Nitko ne zna kako se osjećam
<i>Keď ma Slowák obegme:</i>	kada me grli Slovak:
<i>Akoby som cukor gedla</i>	kao da sam jela šećer
<i>Mušť pila a w perj sedla,</i>	pila mošt i sjedila na perju,
<i>Tak ge mně, tak ge mně</i>	tako se osjećam, tako se osjećam
<i>Keď ma Slowák obegme.</i>	kada me grli Slovak.
<i>Žáden newj gak ge mně</i>	Nitko ne zna kako se osjećam
<i>Keď ma {Němec / Maďar} obegme:</i>	kada me grli {Nijemac / Mađar}:
<i>Akoby som kysel gedla</i>	kao da sam jela nešto kiselo
<i>Ocet pila, w trnj sedla,</i>	pila ocat i sjedila na trnju,
<i>Tak ge mně, tak ge mně</i>	tako se osjećam, tako se osjećam
<i>Keď ma {Němec / Maďar} obegme.</i>	kada me grli {Nijemac / Mađar}.“

Kollár je uvjeravao žene da su strani muškarci zamjenjivi: Slovakinja mora birati između slatkih Slovaka i kiselih stranaca.

Unatoč Kollárovoj očitoj zaokupljenosti nacionalnom endogamijom, on osobno odlučio se oženiti Njemicom. Priča je komplicirana. S obzirom na to da je Habsburška Monarhija snažno promovirala katolicizam, luterani poput Kollára mogli su pohađati sveučilište jedino u protestantskoj Saskoj. Za vrijeme studija u Jeni, Kollár je upoznao i zaljubio se u Minnu Schmidt, koja je govorila samo njemački.³² Budući da su Schmidt i Kollár oboje bili

³¹ U *Národné zpiewanky* kod vrlo je malo pjesama navedeno ime autora, a „Národnost w lásce“ nije jedna od njih. Ipak, Kollár, vješt i plodan pjesnik, doprinio je knjizi s nekoliko pjesama, a pretpostavka da je on napisao ovu neobično polemičnu pjesmu nije bez osnova. „Národnost w lásce“, u Jan Kollár, ur., *Národné zpiewanky čili pjsně swětské Slowáků w Uhrách* (Budim, 1835.), 2: 138.

³² Vidi Othmar Feyl, *Beiträge zur Geschichte der slawischen Verbindung und Internationalen Kontakte der Universität Jena* (Jena, 1960.); Günther Steiger i Otto Köhler, *Unbekannte Dokumente der Völkerfreundschaft der Universität Jena 1815-1819* (Jena, 1970.).

luterani, njihov brak nije stvarao poteškoće što se tiče vjeroispovijesti. Međutim, Ján Jakubec iznosi da je Schmidt, čak i nakon njihova vjenčanja, „za sebe uvijek govorila da je Njemica.“³³ Unatoč tome, Kollár je uspio uvjeriti sama sebe da je Schmidt imala slavenske pretke: Schmidtin otac posjedovao je lužičku gramatiku te je Kolláru ispričao da su njegovi preci nekada „nosili nekakvo slavensko ime“.³⁴ Kollárovo udvaranje bilo je dugotrajno i isprva neuspješno. Schmidlina je majka Kollára odbijala, dijelom zato što nije odobravalala Kollárovo strano podrijetlo, tako da se par vjenčao tek nakon što je Schmidlina majka umrla. Kollárova frustrirajuća ljubav, pomiješana s njegovim domoljubljem, bila je inspiracija za epsku pjesmu *Sláwy dcera* [Kći Slave], književnu senzaciju koja je utemeljila Kollárov ugled. *Sláwy dcera*, klasik u svoje vrijeme, spojila je domoljubnu ljubav prema naciji s romantičnom ljubavi prema alegorijskoj slavenskoj boginji Slavi. Nemalo je ironije u činjenici da je njemačka muza nadahnula najznačajnije djelo panslavenske poezije; no Kollár tu nije vidio proturječje, s obzirom na to da je, prema riječima Petera Blacka, preobrazio Schmidt u „kćer plavokose, plavooke božice ‘Slavije’“.³⁵ Ipak, Kollár je ne samo sa svojom suprugom, nego i sa svojom djecom, razgovarao njemački; činjenica koja je zaprepastila slavenske domoljube koji su posjećivali Kollára kod kuće.³⁶

Bez obzira na Kollárovu prividnu ravnodušnost prema Schmidtinim nacionalnim osjećajima, on je s druge strane kod slovačkih žena poticao osjećaje istinskog domoljublja. Promotrimo kako naratorica iz „Mađari a Slowenka“ [Mađari i slovačka djevojka], još jedne pjesme iz zbirke *Národné zpiewanky*, odbija svoje mađarske udvarače:

*Mađari, Mađari, gá chcem byt Slowenka,
Nebola, nebudem gá waša fragerka.*

„Mađari, Mađari, ja hoću biti slovačka djevojka,
Nisam bila i nikad neću biti vaša cura.“³⁷

³³ Ján Jakubec, „Jan Kollár v Jeně,“ *Osvíta* (sv. 1893, br. 11): 994.

³⁴ Citirano iz Ján Jakubec, „Jan Kollár v Jeně,“ 993-94.

³⁵ Ako se preobrazba govornika njemačkoga jezika u kćer Slave čini odvažnim činom, treba imati na umu da je Kollár isto tako tvrdio da je latinski jezik slavenski dijalekt. Peter Black, *Kollár and Štúr, Romantic and Post-Romantic Visions of a Slavic Future* (New York, 1975.), 6.

³⁶ Norma Rudinsky, *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival* (Columbus, 1991.), 23.

³⁷ Slovačke feministice preferirale bi možda da riječ *Slowenka* prevedem kao „slovačka žena“ (*Slovak woman*), no smatrao sam da „slovačka djevojka“ (*Slovak girl*) bolje odražava stav iskazan u originalnom tekstu. „Mađari a Slowenka,“ u: Jan Kollár, ur., *Národné zpiewanky*, 2: 137.

Ovaj tekst podrazumijeva da bi slovačka žena izgubila svoju nacionalnost kada bi imala mađarskog ljubavnika. To bi moglo objasniti očitu kontradikciju Kolláreva braka: čak i ako se uzme da su Schmidtini slavenski korijeni bili upitni, Kollár je mogao držati da ju je brak sa slavenskim domoljubom slavizirao.³⁸ Osim toga, Kollárova opetovana sklonost da o nacionalnoj seksualnosti progovara ženskim narativnim glasom možda proizlazi iz iskrenog uvjerenja da može govoriti u ime žena. Govorio je u ime Schmidt u svojstvu muža, u ime svojeg stada u svojstvu svećenika. Zašto za nacionalne žene ne bi mogao progovarati u svojstvu narodnoga pjesnika?

Na sličan su način određene autorice sugerirale da bi obrazovani muškarac visoka statusa mogao preobratiti žene za potrebe nacionalnog interesa. Češka domoljubna autorica Berta Mühlsteinová, koju je Wilma Iggers okarakterizirala kao „ne osobito poznatu pjesnikinju,”³⁹ opisala je denacionalizaciju jedne Njemice u priči iz 1864. godine koja govori o zanosnom češkom profesoru.

„*Fräulein* Louise je lijepa crvenokosa Njemica plavih očiju i vitka stasa. Nimalo ne voli govoriti češki, jezikom kojega smatra sirovim i priprostim – prozbori tek pokoju riječ s kuharom ili prodavačicom – no takvom jeziku nije mjesto u salonu. No jednoga dana dolazi mladi profesor u zamjenu za netom preminulog profesora. On je također plavook i crvenokos – ali je Čeh – a ime mu je Košťál. Kada se prvi puta pojavio na balu izazvao je pravu senzaciju među djevojkama.”⁴⁰

Iako su Louise N. i Košťál odmah osjetili međusobnu privlačnost, niti jedno od njih nije željelo prijeći preko nacionalnih prepreka. Louise N. se raspituje o naočitom strancu:

„*Fräulein* Rosa, poznate li onog zgodnog plavokosog koji stoji uz stup?’
‘Onaj tamo, *Fräulein* Louise? To je novi profesor, on je Čeh i ime mu je Košťál.’

³⁸ Schmidt doista jest razvila određenu simpatiju prema slavenskoj ideji, kao što je vidljivo iz pisma od 10. listopada, 1869.: „Ponekad sam ljuta na Nijemce koji se neprestano žele uzdizati i misle da je moguće izbrisati naciju jednim potezom pera. Kada bi im se barem Nemesis osvetila, i to još dok sam živa da to mogu vidjeti.” Citirano iz Rudinsky, *Incipient Feminists*, 23.

³⁹ Iako je Mühlsteinová imala njemačko prezime i znala njemački, ona je pripadala ženskom salonu koji se „poistovjećivao s češkim nacionalizmom“ do te mjere da je 1864., kada je neka njemačka gospodica, predstavljena samo kao „*Fräulein* X“, željela posjetiti salon, Mühlsteinová osjećala potrebu izjaviti „Ne bojim je se“. Wilma Iggers, *Frauenleben in Prag: Ethnische Vielfalt und kultureller Wandel seit dem 18. Jahrhundert* (Beč, 2000.), 18.

⁴⁰ Berta Mühlsteinová, „Fotografie vlastenek,” *Lada: Belletristický a módní časopis*, sv. 4, br. 22 (24. studeni 1864.): 173.

‘Košťál!’ Gospođica Louise je nabrala svoj mali nos i sigurno razmišljala o prodavačicama te zelju i zelenoj salati – Kako se tako naočita osoba može zvati Košťál i biti Čeh.⁴¹

Košťál je također bio zaokupljen nacionalnom pripadnosti lijepje Louise:

„Oprostite gospodine, tko je ona vitka plavokosa?’
 ‘Ona koja nosi svijetlo zelenu haljinu od tarlatana? To je gospođica Louise N.’
 ‘Je li Čehinja?’
 ‘Nije, Njemica je.’
 ‘Baš šteta.’⁴²

Unatoč početnoj suzdržanosti, njih su dvoje plesali kvadrilju, započeli razgovor i uskoro zajedno šetali u parku. Naposljetku je Košťál Louise podučavao pravilnom češkom govoru i na taj način degermanizirao svoju nevjestu:

„Profesore, hoćete li se oženiti Njemicom?’
 ‘Bože sačuvaj! Dajem joj poduku iz češkog tri puta tjedno, i uvjeravam vas da u tome odlično napreduje. Za manje od godinu dana njezin će češki biti odličan.’⁴³

Mühlsteinová zaključuje da „su takvi plavokosi profesori vrlo opasni za Nijemce pa ih se oni boje; više čehiziraju nego škole i književnost.”⁴⁴ Za nacionalista s fokusom na seksualnost, zabrinutost Nijemaca bila bi opravdana: degermanizirana Louise N. doista je bila izgubljena za njemačku stvar: Košťál je od nje napravio Čehinju.

U bosanskim se narodnim pjesmama polazilo od pretpostavke da će žene iz miješanih brakova preuzeti nacionalnost svojih muževa. Vjerska podijeljenost u Bosni pridonosila je takvu stavu. Glavne etničke skupine u Bosni pripadale su različitim vjerama, a vjersko obraćenje predstavljalo je uobičajeni preduvjet za sklapanje braka; stoga je brak podrazumijevao i religio-

⁴¹ Mühlsteinovin tekst naizmjenice je pisan na njemačkom i češkom; ovdje Louise govori na njemačkom jeziku. Mühlsteinová, „Fotografie vlastenek,” 173-174.

⁴² Mühlsteinová, „Fotografie vlastenek,” 174.

⁴³ Mühlsteinová, „Fotografie vlastenek,” 174.

⁴⁴ Mühlsteinová, „Fotografie vlastenek,” 174.

zno i nacionalno obraćenje.⁴⁵ U pjesmi „Ženidba bega Omerbega, su Anicom od Janoka“ jedna Mađarica, udavši se za muslimana, gubi svoju nacionalnu pripadnost. Treba napomenuti da glagol „*poturčiti*“ objedinjuje vjersko i nacionalno obraćenje:

Poturčili Mađaricu Anu   „Od Mađarice Ane učinili su tursku djevojku
I s otom se beže oženijo   i k tome je udali za bega.“⁴⁶

Kollár je bio upoznat i sa slavenskom literaturom s Balkana i vjerojatno je bio pod utjecajem tamošnjih tema. Ne iznenađuje da njegova poezija opisuje turska vjenčanja kao sudbinu goru od smrti, barem za slovačke djevojke. Eponimska junakinja njegove pjesme „Katarína“ (koju ne treba brkati sa Ševčenkovom „Katerinom“), nakon što su je Turci oteli, proklinje svoju prekrasnu kosu i utapa se u Dunavu.⁴⁷

Teoretski, i Srbin se mogao preobratiti na islam kako bi oženio Turkinju, no u pjesmi „Ženidba Stojana Jankovića“ srpski junak ponosno odbija razmotriti takvu mogućnost unatoč izazovima obilnog miraza i Hajkune, prekrasne muslimanske mladenke:

A ne luduj, Hajkuna djevojko!   „Ne budi luda, Hajkuno!
Boga mi se ne bih poturčio   Bog mi je svjedok da neću postati Turčin,
Da mi dadu Liku i Udbinju.   Čak i da mi daju [hrvatske pokrajine] Liku i
Udbinu.“

U tom tekstu ostaje otvoreno je li se Jankovićeova odanost odnosila na njegovu vjeru ili naciju; no ta dva koncepta su najvjerojatnije bila međusobno

⁴⁵ Protumuslimansko raspoloženje potaknulo je neke promatrače sa zapada da zauzmu pristan stav prema islamskim obraćenjima na Balkanu. Tijekom Prvog svjetskog rata, kada je britanski protumuslimanski osjećaj vjerojatno bio na svom vrhuncu, jedan je engleski autor napisao da „iako se rijetko čuje da je muškarac kršćanin prihvatio islam zbog ljubavi s muslimankom, nipošto nije rijetkost da se kršćanska seljačka djevojka, potaknuta taštinom ambicije, odrekne vjere svojih otaca kako bi se mogla udati za Turčina čijom je udvaračkom pažnjom bila polaskana.“ Lucy M. J. Garnett, *Balkan Home-Life* (New York, 1917.), 96.

⁴⁶ David Bynum prevodi naslov pjesme prilično slobodno kao „Omer of Osik's Wedding“ [Vjenčanje Omera od Osika]. Puni naslov te epske pjesme glasi „Ženidba bega Omerbega, su Anicom od Janoka i su Hankom Džafer-Paše iz Budine“, recitirao Murat Žunić 1930. Objavljeno u *Serbo-Croatian Heroic Poems: Epics from Bihać, Cazin and Kulen Vakuf*, uredio i preveo David Bynum (New York, 1993.), 222-223.

⁴⁷ „Katarína“, *Národné zpiewanky*, reproducirano i citirano prema Emil Černý, *Slovenská čítanka pre nižšie gymnasia* (Banska Bistrica, 1865.), 2: 128-129.

stopljena. Naposljetku je Janković Hajkunu krstio, učinivši je tako pripadnicom srpske nacionalnosti i pravoslavne vjere.

Domoljub kojeg opisuju balkanske narodne pjesme bitno se razlikuje od češkog profesora kod Mühlsteinove, a ta razlika odražava različita zamišljanja nacije. Balkanske narodne pjesme poistovjećivale su vjeru s nacionalnom pripadnošću te veličale vojničku muževnost. Mühlsteinová, za razliku od toga, ističe obrazovanje i jezik domoljuba: Louiseino zavođenje i nacionalna konverzija zasnivali su se na Košťálovoj učenosti i ugladenosti. Mühlsteinová se nije obazirala na konfesionalna pitanja, a s obzirom na pretežno katoličko stanovništvo u Češkoj, za oboje, i Košťál i Louise, sa sigurnošću možemo pretpostaviti da su bili katolici. I učeni profesori i balkanski ratnici, međutim, imaju sposobnost da stranu mladenku učine pripadnicom svoje nacije. Prema tome, odnosi između različitih nacija ugrožavaju nacionalnost domoljubnih žena, ali ujedno predstavljaju priliku za seksualno atraktivne domoljubne muškarce.

Mađarski su se domoljubi također smatrali sposobnima da strane njevjestice učine pripadnicama svoje nacije, ali javna rasprava oko relativnih vrline učene i vojničke muževnosti komplicirala je njihovo polaganje prava na seksualnu privlačnost.⁴⁸ U nadi da će svojim sunarodnjacima omogućiti da iskoriste svaku priliku, István Széchenyi, opće poznat i svugdje opisivani kao „najveći Mađar“,⁴⁹ nastojao je osnažiti mađarske društvene vještine. Seksualna privlačnost nacionalno osviještenih muškaraca bila je bitna za mađarski nacionalni interes jer je jedino ona mogla zadržati domoljubne žene:

„Ako želimo mađarizirati naše gospođe, onda hajdemo ono što je mađarsko učiniti prihvatljivim, ugodnim. [...] Ne možemo očekivati da će naše

⁴⁸ Godine 1843. Miklós Wesselényi, primjerice, predložio je u raspravi o aristokratskim povlasticama da mađarska muževnost vojne vrline treba zamijeniti obrazovanjem: „Netko tko je u ranijim vremenima odrubljivao turske glave snažnom rukom, tko se isticao svojom hrabrošću, taj je stjecao plemstvo, tj. ubrajao se među one koji mogu uživati povlastice. – To je tada bilo korisno jer su domovini bile potrebne snažne mišice i hrabrost. Sada nam, pak, najviše trebaju glave koje razumiju te inteligencija.“ Vidi Miklós Wesselényi, *Eine Stimme über die ungarische und slawische Nationalität* (Leipzig, 1844. [1843.]), 203. (Wesselényijev mađarski izvornik pojavio se 1843.; ovaj citat uzet je iz njemačkog izdanja objavljenog u sljedećoj godini.)

⁴⁹ Széchenyi je naslov „*legnagyobb Magyar*“ dobio od svog rivala Lajosa Kossutha. U sjećanje na Széchenyijeva mnogostruka postignuća, mađarski povjesničari otada ponavljaju taj naslov. Kossuth se, međutim, slobodno odnosio prema tom počasnim nazivu pa je i Miklós Wesselényija opisao istim riječima. Vidi George Barany, *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism* (Princeton, 1968.), 372.

ljepotice uživati u društvu domoljuba koji bi ih, usudujem se reći, posjećivali prljavih čizmama i kuću zadimili lulom.⁵⁰

Széchenyija je spontani ženski patriotizam malo zanimao: „Nemojmo optuživati naše žene,“ napisao je, „jer je krivica na nama. Neka naša nacionalna pripadnost i naše mađarstvo zasjaju u tako divnoj svjetlosti da čedna djevica, makar se i zarumenila pred cijelim svijetom, [poželi] dijeliti svoj život s nama.“⁵¹ Dok je Kollár želio da Slovakinje prvo osjete domoljublje prije nego što odaberu seksualnog partnera, Széchenyi je očito smatrao da samo domoljubni muškarac može navesti ženu da osjeća domoljublje.

Széchenyijeva nezainteresiranost za žensko domoljublje začudna je s obzirom na to da je on sam oženio Mađaricu koja je bila izraziti domoljub. Crescence Seilern, rođena u Moravskoj, udala se 1819. za Károlya Zichyja, mađarskog plemića domoljuba, u vrijeme kada je dominantni mađarski nacionalni koncept, među mađarskim učenjacima poznat kao *natio Hungarica*, izjednačavao pripadnost mađarskom plemstvu s pripadnošću mađarskoj naciji. Seilern je shodno tome nakon udaje zakonito postala mađarska plemkinja, a samim time i „Mađarica“. Ona je potom razvila iskreno mađarsko domoljublje, a slijedom toga razvila je odnos s Széchenyijem: podržavala je njegove napore oko reformi i cijenila njegove iznimne talente. Na koncu su njih dvojje 1836., nakon Zichyeve smrti, sklopili brak.

Najmanje još jedan mađarski plemić uspio je pomadžariti njemačku nevjestu. Therese Pulszky, supruga liberalnog političara Ferenca Pulszkya u svojim memoarima priznala da je mađarska pitanja nisu zanimala sve dok nije upoznala svoga muža u Beču, a ipak je svoje memoare okarakterizirala kao memoare „mađarske dame.“⁵² U ovom kontekstu naziv „dama“ nije samo počasni, već označava i njezin aristokratski status, a time i članstvo u *natio Hungarica*.

Zapravo, mađarski su plemići bili toliko uspješni u pomadžarivanju svojih stranih nevjesta da su pokušavali sklapati strateške brakove sa strankinjama. Primjerice, 1857. Széchenyi je poslao svoga sina Bélu u Ujedinjeno Kraljevstvo naloživši mu da „pronađe Engleskinju staru 12 ili 14 godina iz imućne aristokratske obitelji kojom bi se naposljetku mogao oženiti.“ Széchenyi stariji bio je strastveni anglofil, koji je nekoliko puta posjetio Englesku, a mnoge

⁵⁰ István Széchenyi, *Hitel* (Pešta, 1830.), 67-69. Citirano prema Martha Lampland, „Family Portraits: Gendered Images of the Nation in Nineteenth-Century Hungary,“ *East European Politics and Societies*, sv. 8, br. 2 (1994.): 293.

⁵¹ István Széchenyi, *Hitel*, 67-69. Citirano po Lampland, „Family Portraits,“ 293. Széchenyi je uložio puno truda u unapređenje mađarskih manira, dijelom za dobrobit mađarskih gospođa. U jednom pismu grofici Hunyadi napisao je: „Uvjeravam vas da sam se već pobrinuo [da] neki od njih prestanu pljuvati po sagu.“ Vidi Barany, *Stephen Széchenyi and the Awakening of the Hungarian Nationalism*, 173.

⁵² Therese Pulszky, *Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame* (Leipzig, 1850.)

njegove slavne reforme bile su inspirirane primjerom Engleske. Vjerojatno se vodio primjerom Johna Pageta, autora jedne vrlo značajne knjige o Mađarskoj, a čija je ljubav za Mađarsku dijelom potaknula njegova mađarska nevjesta, Polixena Wesselényi.⁵³ Béla se nažalost zaljubio u Anne Stafford, nesretno udanu majku s četvero djece, čiji je muž bio ravnodušan prema njezinoj nevjeri.⁵⁴ Stafford možda jest bila neprimjerena nevjesta za mladog mađarskog plemića, predodređenog za velika nacionalna djela, ali nije činjenica što je bila strankinja bila ono što ju je diskvalificiralo u očima Széchenyija starijega, nego njezin prethodni brak i četvero djece. Széchenyi je, naime, „proračunato“ tražio snahu Engleskinju, vjerujući da bi „engleski savez“⁵⁵ najbolje služio mađarskom interesu.

Mađarski su muškarci pokušavali koristiti svoju seksualnu privlačnost kao sredstvo uvjeravanja. Tijekom Revolucije 1848. domoljubni su muškarci željeli da žene doniraju odjeću, pružaju njegu ranjenim vojnicima te da ispunjavaju i druge ženske dužnosti. U travnju 1848., 4.000 Mađara nadalo se da će pridobiti Mađarice za nacionalnu stvar domišljatim planom koji je *Wiener Abendzeitung* opisao kao „mađarski kuriozitet“.

„U Pešti se 4.000 kandidata za ženidbu ujedinilo u nacionalnoj zavjeri protiv – gospođa. Dali su izraditi tri knjige u mađarskim nacionalnim bojama: zelenoj, srebrnoj i crvenoj [boje mađarske zastave]. Posljednja knjiga sadrži imena svake dame koja se u trenucima opasnosti nije žrtvovala za domovinu i koja se nije skanjivala zabavljati dok je domovini prijetila opasnost. Srebrna knjiga sadrži imena onih kćeri koje su dokazale svoju privrženost borbi za slobodu te svoju spremnost da se za ugled i slavu domovine žrtvuju riječima, djelima i osjećajima. U zelenu knjigu muškarci upisuju svoja vlastita imena, dok se obvezuju uz svetu prisegu da se neće upoznavati ni s jednom od dama upisanih u crvenu knjigu, da neće plesati s njima na balu niti ih pogledati u kazalištu (!), da neće započeti vezu s njima niti ih odvesti pred oltar. Nijedna koja ne voli svoju domovinu ne bi smjela upoznati ljubav!“⁵⁶

⁵³ O Pagetovu braku i potonjim pokušajima promicanja britansko-mađarskih odnosa, vidi Judit Kádár, „Perspectives on Commercial and Political Relations between Britain and Hungary as seen by English Travelers in the 1850s,” *Hungarian Studies* sv. 5, br. 1 (1989.), 9-20.

⁵⁴ Stariji Széchenyi, oslovljavajući Stafford kao „ljupku kći te uzvišene Velike Britanije“, zamolio ju je da prekine tu aferu jer se nadao da će mu se sin „skrasiti u srcu Mađarske, u Pešti, kako bi tamo stvorio središte, jer je upravo to ono što nam nedostaje“. Pismo od 17. studenog 1858. Citirano iz Ervin Fenyő, „Another English Connection,” *Hungarian Quarterly*, sv. 42, br. 163 (jesen 2001.), 65-86.

⁵⁵ Pismo od 17. studenog 1858. Citirano u Fenyő, „Another English Connection.“

⁵⁶ Umetnuti usključnik je u izvornom tekstu. „Ungarisches Curiosum“, *Wiener Abendzeitung*, br. 20 (18. travnja 1848.), 83.

Iako se taj članak pojavio u vrijeme kada su liberalni bečki novinari izražavali naklonost prema mađarskoj ideji, novinar *Wiener Abendzeitung*a nije mogao sakriti da ga je to zabavljalo, napisavši da su mađarska „braća“ domoljublje pretvorili u koketeriju. No, potkraj Prvog svjetskog rata austrijsko-njemački domoljubi osnovali su sličan savez u Innsbrucku, koji je imao za cilj „javno tući one nečasne djevojke koje su se upustile u vezu s ratnim zarobljenicima.“⁵⁷

Nekolicina domoljuba tada je mislila da bi muškarci svoju seksualnu privlačnost mogli koristiti i u druge nacionalne svrhe. Domoljubne žene bi, pak, mogle služiti naciji pomažući svojim muževima da budu bolji domoljubi. Seilern je Széchenyiju svoje domoljubne ambicije opisala ovim riječima: „Naša se zemlja kroz vas mora uzdići. Pomoći ću vam u toj nakani; želim se istaknuti služeći našoj voljenoj Mađarskoj.“⁵⁸ Ljubav prema domoljubnoj ženi ujedno je mogla spriječiti mušku denacionalizaciju. Slavenski protagonist iz satirične drame *Semeinoe prazdenstvo* [Obiteljska proslava] Ivana Daniloviča-Koritnjanskog iz 1867. na rubu je mađarizacije, no ljubav jedne domoljubne žene vraća ga njezovoj odanosti slavenstvu.⁵⁹ Magda, tragična junakinja kratke priče *Bartek Zwycięzca* [Bartek osvajač] Henryka Sienkiewicza iz 1882. kori svoga germaniziranog muža Barteka zbog nedostatka domoljublja i pijeteta: „Zaboravio je Boga i zaboravio je poljski [...] Ljudi, ljudi, on više nije katolik, više nije čovjek. On je prokleti Nijemac – blebeće na njemačkom i izruguje se ljudskoj patnji.“⁶⁰ Bartek je u konačnici opominjući lik: odbija slušati svoju razboritu suprugu, gubi svoju imovinu i postaje puki siromah. Za Koritnjanskog i Sienkiewicza, ženski domoljubi služe naciji time što su dobre supruge.

Prihvatajući svoju ulogu seksualnih partnerica domoljubnim muškarcima, nekolicina domoljubnih žena izrazila je svoje domoljublje proglašavajući svoju seksualnu endogamiju. Razmotrimo pjesmu „Hlas Nitranky“ [Glas njitranske žene] iz 1843. za koju Norma Rudinsky tvrdi da ju je napisala Slovakinja:

Šwarní jsau mladenci

„Zgodni su mladići

⁵⁷ Začudo, ta je organizacija sebe nazivala “Savez kukavica“. Citat je sažetak njemačkog seksologa. Vidi Magnus Hirschfeld, *The Sexual History of the World War* (New York, 1937.), 48.

⁵⁸ Stephen Sisa, *The Spirit of Hungary* (Morristown, NJ, 1990.). Dostupno kao e-knjiga, www.dokument, URL <http://www.hungarian-history.hu/lib/hunspir/hsp51.htm>, pristupano 13. studenoga 2005.

⁵⁹ Sažetak u Paul Robert Magocsi, *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948.* (Cambridge MA, 1978.), 52. Magocsi navodi da je drama bila objavljena u Kolomiji, Galicija.

⁶⁰ Henryk Sienkiewicz, “Bartek the Conqueror,” preveo Adam Zamoyski, *Charcoal Sketches* (London, 1990.), 122.

*Co Sláwu milují
A tito vlastenci
Lásku zasluhuji.*

Koji vole Slavu
I ti domoljubi
Ljubav zaslužuju.⁶¹

Slična pjesma, koju je napisala L'udmila K., poticala je Slovakinke „da vole samo muškarce koji su potpora svojoj naciji.“⁶² Mária Praisinger je 1869. poticala Slovakinke da „postanu plemenite mlade nevjeste nacije!“⁶³ Dok je Mühlsteinová prikazala Košťála kako se nevoljko udvara Njemici, oči slovačkih pjesnikinja bile su usmjerene isključivo na slovačke muškarce, baš kao što bi Kollár želio. U „Hlasu Nitranky“ čak se pokušava povezati muško domoljublje sa seksualnom poželjnošću.

Mađarski domoljub plemić Miklós Wesselényi, Széchenyijev blizak prijatelj i bratić Pagetove nevjeste Polixene, preporučivao je domoljublje kao pomoćno sredstvo za uljepšavanje mađarskim ženama.

„O, žene moje domovine, primite ovo k srcu! Vjerujte mi, ništa ne može uljepšati lice više od oduševljena izraza predanosti domovini i narodnosti, ništa ne može tako nadahnuti, zračiti iz očiju ili poteći s usana.“⁶⁴

Wesselényi je taj ulomak napisao s domoljubnom svrhom, no čini se da je nacionalno osviještene žene mogao zamisliti samo u seksualnom okviru, ne izostavljajući žar u očima i sočne usne. Wesselényijev vlastiti brak je, štoviše, proturječio njegovim tvrdnjama: s gotovo pedeset godina oženio je Annu Lux, šesnaestogodišnju kćer tkalca iz austrijske Šleske koju je upoznao dok je bio na liječenju u toplicama u Lázeně Jeseníku. Iako taj egzogamni brak nije naštetio njegovoj reputaciji mađarskog domoljuba,⁶⁵ nameće se pitanje opetovane diskrepancije između srednjoeuropskih proglašenja o nacionalnoj endogamiji i nacionalno egzogamnih brakova.

⁶¹ Autorica se izjasnila samo kao „Wlastimila“ [Ljubiteljica domovine]. Izmijenio sam Rudinskyev prijevod u kojemu su „wlastenci“ prevedeni kao „nacionalisti“ umjesto „domoljubi“. „Hlas Nitranky“, citirano iz Rudinsky, *Incipient Feminists*, 48.

⁶² Taj citat je sažetak pjesme „Žalost a potěcha Nitranky“ koji daje Norma Rudinsky. Vidi *Incipient Feminists*, 49.

⁶³ Mária Praisinger, „Slovenkám“ [Slovakinjama], citirano i prevedeno u Rudinsky, *Incipient Feminists*, 59.

⁶⁴ Wesselényi, *Eine Stimme*, 158.

⁶⁵ Odbor za nacionalnu obranu Ugarskog sabora objavio je 1848. popis „izdajnika“ koji su napustili zemlju u trenutku potrebe. Iako je Wesselényi upravo u to vrijeme otputovao u Šlesku, njegovo je ime bilo izbrisano s liste. Wesselényi je bio gotovo slijep i nalazio se na liječenju u toplicama u Lázeně Jeseníku jer mu je zatvorska kazna u Austriji uništila zdravlje. Vidi Zoltán Fónagy, „Miklós Wesselényi,“ u: András Gerő, ur., *Hungarian Liberals* (Budimpešta, 1999.), 241.

Unatoč sveprisutnoj retorici o nacionalnoj endogamiji, iznenađujuće se mali broj srednjoeuropskih domoljuba zapravo oženio ženama iz vlastita naroda. Kollár, Pulszky, Wesselényi i Széchenyi oženili su se ženama s njemačkog govornog područja, rođenim izvan Kraljevine Ugarske. Nadalje, Wesselényijeva se sestrična udala za Engleza.⁶⁶ Taj popis egzogamnih brakova vrlo bi se lako moglo proširiti. Hrvatski političar Stjepan Radić oženio se češkom učiteljicom koju je upoznao kao student u Pragu; Marija Radić (rođena Dvořaková) k tomu je svom suprugu povremeno pomagala u nacionalnom radu, pa čak i pretrpjela kraću zatvorsku kaznu.⁶⁷ Rusinski vođa Adolf Dobriansky oženio se Slovačkinjom.⁶⁸ Tomáš Garrigue Masaryk, češki filozof i politički vođa, svoje je srednje ime uzeo od svoje američke supruge Charlotte Garrigue. Hrvatski se autor Antun Matoš doduše oženio Hrvaticom (s kojom je u djetinjstvu pohađao isti razred), no skrasio se u bračnoj zajednici tek nakon „francusko-hrvatske veze“⁶⁹ sa ženom koju je upoznao u Ženevi na klupi u parku te nakon avanture s jednom beogradskom sobaricom. Eugene Pantzer nadalje tvrdi da je Matoš prekinuo romantičnu vezu s jednom bavarskom odgojiteljicom samo zato što nije imao novca da joj plati kavu.⁷⁰

Nekoliko drugih domoljuba ostalo je neženje. Ševčenkovi pokušaji udvaranja vjerojatno su bili spriječeni zbog kaznenog izгона, a mađarski političar Ferenc Deák, „mudrac iz Mađarske“, ostao je samac po vlastitom izboru, kao i slovački domoljub Ľudovít Štúr. France Prešeren, slovenski nacionalni pjesnik, nikada se nije oženio, ali je tijekom svoga života bio intiman s nekoliko neslovenskih žena. Henry Cooper, štoviše, tvrdi da je njegova najozbiljnija ljubavna veza bila ona od 1829. do 1832. s Njemicom Mariom Khlun iz Graza: „nikada više [...] Prešeren nije bio tako blizu ženidbi.“⁷¹

Pojedini drugi domoljubi su, pak, i sami proizašli iz nacionalno miješanih brakova. Ljudevit Gaj, Kollárov sljedbenik, jezični kodifikator i hrvatski domoljub, bio je sin Slovačkinje i Nijemca, koji su među sobom razgovarali

⁶⁶ Gore spomenutog Johna Pageta. Vidi Kádár, „Commercial and Political Relations between Britain and Hungary.“ 9.

⁶⁷ Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics* (Ithaca, NY, 1984.), 241, 258.

⁶⁸ Vidi Ivan Žeguc, *Die Nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848.-1914.* (Wiesbaden, 1965.), 20.

⁶⁹ Eugene Pantzer, *Anton Gustav Matoš* (Boston, 1981.), 18.

⁷⁰ Pantzer, *Anton Gustav Matoš*, 22, 50-51.

⁷¹ Prešeren je s Anom Jelovšek, koja mu je rodila troje djece, preferirao razgovarati na njemačkom jer nije volio njezin ljubljanski naglasak. Henry Ronald Cooper, *Francè Prešeren* (Boston, 1981.), 27, 35.

na njemačkom.⁷² Gajevo zanimanje za hrvatsku kulturu nisu potaknuli ni njegovi roditelji, koji su govorili njemački, niti školovanje na latinskom dopunjeno jednim semestrom mađarskog jezika, nego obiteljski svećenik.⁷³ Sándor Petőfi, kao što je poznato, potekao je iz slovačke obitelji.⁷⁴ Masaryk je bio napola Slovak a napola Čeh, čime je bio fizičko utjelovljenje čehoslovačkog jedinstva, a da to nije naštetilo njegovu češkom kredibilitetu.

Usprkos takvoj popularnosti međunacionalnih brakova, srpski filolog, sastavljač rječnika i jezični reformator Vuk Karadžić vjerojatno je bio jedini Srednjoeuropejac koji je eksplicitno odbacivao nacionalnu endogamiju kao vrijednosnu stavku. Karadžić se i sam oženio Austrijankom: 1816. godine, dok je studirao u Beču, zaljubio se u Annu Kraus, kćer svojeg katoličkog stanodavca i svoju njegovateljicu za vrijeme bolesti. Krausini roditelji nisu odobrivali njihov brak i uskraćivali su svoj pristanak sve dok im Annina uznapredovala trudnoća nije zaprijetila nezakonitim unucima: par se vjenčao tek mjesec dana prije rođenja njihova prvog djeteta.⁷⁵ Slobodoumni Karadžić je bio otvorena duha ne samo u pogledu ženidbe Njemicom, nego i prema nacionalnosti muža njegove najdraže kćeri. Prvi odabranik Mine Karadžić bio je Flor Ognev, ruski liječnik. Vuk je taj brak odobravao, ali Anna (rođena Kraus), koju je Duncan Wilson opisao kao „pobožnu i uskogrudnu katolikinju“, izražavala je nezadovoljstvo zbog pravoslavnog zeta kao i zbog njegove blage pogrbljenosti.⁷⁶ Potaknula je Vuka na postavljanje nerazumnih zahtjeva: obitelj Ognev je Mini trebala osigurati stan, kočiju, kočijaša, kuhara, služavku te dvojicu učitelja. Zaruke su raskinute u lipnju 1848., a Mina se na koncu udala za srpskog učitelja.

Vuk je također gajio nadu da će hrvatski publicist Imbro Tkalac postati njegov zet. Tkalac je u svojim memoarima naveo da mu je Karadžić, nakon što se oženio Njemicom, prigovorio: „Čudno, uvijek sam mislio da ćeš zatražiti Mininu ruku.“⁷⁷ Tkalac je nezgrapno odgovorio da Minu doživljava „kao

⁷² Zvati Gaja „Hrvatom“ zapravo je problematično; on je sebe smatrao „Ilircem“, što je bio nacionalni koncept koji je nagovještavao jugoslavenstvo. Gajev otac Ivan/Johann rođen je u Slovačkoj. Obitelj Gajeve majke, Julijane Schmidt, bili su doseljenici iz Njemačke; s obzirom na to da se Gajev djed zvao „Friedrich Wilhelm Schmidt“, Despalatović opravdano smatra da je došao iz Pruske. Vidi Elinor Despalatović, *Ljudevit Gaj and the Illyrian National Movement* (Boulder, 1975.), 28-29.

⁷³ Despalatović, *Ljudevit Gaj*, 32.

⁷⁴ O slovačkim stavovima prema Petőfiju, vidi Karol Tomiš, „Petőfi's Poetry in Slovak Translations (1861.-1918.),“ *Hungarian Studies*, sv. 11, br. 2 (1996.): 181-183.

⁷⁵ Duncan Wilson, *The Life and Times of Vuk Stefanović Karadžić, 1787.-1864.* (Oxford, 1970.), 122-123.

⁷⁶ Wilson, *The Life and Times of Vuk Stefanović Karadžić*, 336-337.

⁷⁷ Wilson, *The Life and Times of Vuk Stefanović Karadžić*, 338.

sestru,“ i da sumnja da ona gaji romantične osjećaje prema njemu. To Kara-džića nije zadovoljilo, pa je Tkalac izjavio sljedeće:

„Vuče, čini se da smo mi panslavisti osuđeni na brak s Njemicama. Pogledaj sebe, Šafařika, Kollára, Palackýja, svi imaju supruge Njemice! Zar je čudno da sam slijedio tvoj primjer?’ Vuk se nasmiješio i uzvratilo: ‘Potpuno si u pravu! Da, *Mein Gott*, kada se zaljubiš, ne pitaš za djevojčinu nacionalnost. Svi smo takvi u mladosti.’“⁷⁸

Széchenyi je želio partnericu druge nacionalnosti za svoga sina iz svjesno nacionalnih pobuda: želio je stvoriti političke veze između Mađara i britanskih elita. Karadžić je, međutim, kao romantičar odbijao seksualnost po nacionalnom ključu: srce ima svoje razloge.

Dok su zaljubljeni domoljubi bili voljni prekoračiti nacionalne granice, romanse su se događale u društvenom okruženju, a žene su bile suočene s javnim osudama zbog seksualnih veza s osobama druge nacionalnosti. Adam Müller-Guttenbrunn, etnički Nijemac iz južne Ugarske, nacionalizirao je temu zabranjene ljubavi prema uzoru Romea i Julije u svojoj pripovijetci *Die Magjarin* [Mađarica]. Radnja se odvija u Mađarskoj neposredno nakon što su habsburški vojnici ugušili Revoluciju 1848. i zauzeli zemlju. Heroina Julcsi „najponosnija je Mađarica [*Madjarin*] koju se može zamisliti; njezina ljubav za narod gotovo da je graničila s fanatizmom.“ Kao izraz takva domoljublja, „nosila je tanki željezni kolutić, Honi-prsten (domovinski prsten). Taj prsten bio je znak, prepoznatljiv svakom Mađaru, da se zavjetovala da će svoju ruku dati isključivo Mađaru.“ Julcsi je taj običaj usvojila u školi gdje je cijeli razred nosio Honi-prstenje. Julcsi, ukratko, započinje priču seksualno endogamnog ženskog domoljuba.

Julcsi se neminovno zaljubljuje u austrijskog poručnika Ferdinanda Wallera, koji je stanovao u njezinoj kući. U presudnom trenutku izdaje svoju obitelj i mađarski nacionalni interes da bi spasila Ferdinanda, ali ipak odbija njegovo udvaranje: „Nikada! Zaklela sam se. Ovaj prsten ti to kazuje.“ Kada je Ferdinand optuži da ga ne voli, ona odgovara:

„Grozni čovječe; ne volim te? Što me je drugo dovelo k tebi, zbog čega sam zaboravila sve, roditelje, prijatelje, domovinu? Što još želiš?’

‘Tvoj prsten. Kako ga možeš nositi sada, nakon što si poljubila Nijemca?’

⁷⁸ Taj razgovor zabilježen je u Tkalčevim memoarima, koji je imena čeških i slovačkih učenjaka očito napisao u srpskom stilu. Ja sam spomen imenâ „Šafarik, Kolar i Palacki“ uskladio s ostatkom ovog rada. Vidi Wilson, *The Life and Times of Vuk Stefanović Karadžić*, 338.

Pognute glave ispružila je ruku, a on joj je skinuo prsten i bacio ga u daljinu. Ruku je obasuo burnim poljupcima.⁷⁹

Na koncu mađarski domoljubi ubiju Ferdinanda; nakon što Julcsi sve priznaje svojoj obitelji, ona je se smjesta odriče, a Julcsi počini samoubojstvo. Ipak, jedan drugi austrijski časnik inzistira na tome da Julcsi i Ferdinand budu sahranjeni zajedno u jednoj grobnici: nacionalno egzogamni ljubavnici sjedinjeni su u smrti. Ova priča, objavljena 1896., mogla bi se čitati kao njemačka interpretacija austrougarskog *Ausgleicha*: njemački časnik zavodi lijepu, ponosnu, feminiziranu Mađarsku.

Domoljubni stavovi prema nacionalnoj seksualnosti očito su daleko kompleksniji od očekivanog samoveličanja. Nacionalna endogamija uživala je univerzalno poštovanje, no muška nacionalna egzogamija mogla se opravdati raznim okolnostima. Dvostruki standard je muškarcima pružao veću slobodu da budu egzogamni: egzogamni brakovi denacionalizirali su žene, dok su muškarci mogli umnažati nacionalne redove preobraćanjem stranih nevjesta u svoju naciju. Štoviše, domoljub koji bi se oženio ženom iz visoko cijenjene nacije mogao je stvarati vrijedne nacionalne/seksualne alijanse. Széchenyi je izričito iznio takvu želju, možda pritom zrcaleći i aristokratsku sklonost sklapanju strateških brakova.

Taj dvostruki standard ostaje iznenađujuće stabilan diljem mnogo različitih nacionalnih koncepcija. Zichy i Pulszky podarili su mađarsku nacionalnost svojim njemačkim nevjestama zahvaljujući svojoj društvenoj privilegiranosti kao aristokrata. Stojan Janković odveo je svoju muslimansku nevjestu u crkvu i preobratio je na srpsko pravoslavlje. Košťál je Louisei N. davao poduku iz jezika tri puta tjedno i na taj način pridobio elegantnu damu iz njemačkog društva za češku stvar. Kollár je simbolički preobrazio Schmidt u slavensku boginju svojim pjesničkim umijećem. U svim je slučajevima, međutim, nacionalnost žene bila promijenjena, a nacionalnost muškaraca ostala je ista.

Svi ti slučajevi odnose se, međutim, na „etnički nacionalizam“: seksualne veze s članovima druge „građanske nacije“ nisu bili problematični ako su etnički bili endogamni. Iorga iz Rumunjske mogao je oženiti Rumunjku iz Habsburške Monarhije, a Poljaci iz Njemačke mogli su se ženiti Poljacima iz Austrije. Etnička endogamija je, kratko rečeno, poništavala građansku egzogamiju. To potvrđuje Yuval-Davisinu tvrdnju da „oni koji su zaokupljeni ‘čistoćom’ rase obično su ujedno zaokupljeni seksualnim vezama između članova različitih kolektiviteta“.⁸⁰

⁷⁹ Adam Müller-Guttenbrun, *Die Magjarin: Erzählung aus dem ungarischen Räuberleben* (Beč, 1977. [1896.]), 74.

⁸⁰ Yuval-Davis, *Gender and Nation*, 27.

Ispostavilo se da su domoljubi koji su raspravljali o nacionalnoj seksualnosti bili iznenađujuće spremni prihvatiti žensku seksualnu želju. Kult ženske čednosti svojstven 19. stoljeću u ovim je izvorima upadljivo odsutan: Kollár je nacionalizirao poljubac, Wesselényi ponudio domoljubni vodič za kozmetiku, a Ševčenko je bodrio žene da se zaljubljuju. Seksualni domoljubi ne samo da su tolerirali žensku seksualnost, oni su je slavili – pod uvjetom da žene budu nacionalno endogamne. Neki izvori čak upućuju na to da su nacionalno osviještene žene mogle zadržati svoj nacionalni kredibilitet i nakon seksualnih iskustava s muškarcima druge nacionalnosti pod uvjetom da su ta iskustva bila u dovoljnoj mjeri neugodna: naratorica iz Kollárove pjesme „Národnost w lásce“ iznosi negativna seksualna iskustva s njemačkim kao i mađarskim muškarcima.

Teorija Carol Pateman pruža objašnjenje za ovo neočekivano veličanje ženske seksualnosti: žene su stjecale pravo članstva u naciji stupajući u romantičnu vezu s muškim članovima „nacionalnog bratstva.“ Ta je činjenica jasno vidljiva ne samo iz Seilernina pisma Széchenyiju, nego i kod slovačkih pjesnikinja koje su obznanile svoju romantičnu očaranost domoljubnim muškarcima. Nacija, kako god je zamišljali, bila je bratstvo muškaraca, a muška nacionalnost bila je neotuđiva. Žene bi, s druge strane, svoju nacionalnost stjecale ili gubile na temelju svojih seksualnih odabira.

Nacionalizacija seksualnosti u središnjoj Europi odražava spolnu asimetriju nacionalne ideologije, ali i činjenicu da je seksualnost bila integralni i konstitutivni dio nacija definiranih na „etničkim“ osnovama. „Građanske“ nacije, kao što je Pateman pokazala, mogle su pokušati isključiti žene u potpunosti, i nerijetko su to i činile, zato što su često uskraćivale državljanstvo mnogim svojim članovima.⁸¹ Etnička nacija ne bi mogla postojati bez žena, ali su ipak žene pripadale naciji samo u mjeri u kojoj su održavale seksualnu vezu s muškim domoljubima.

Izvornik: Alexander Maxwell, “National endogamy and double standards: sexuality and nationalism in East-Central Europe during the 19th century“, *Journal of social history*, sv. 41, br. 2 (zima, 2007), 413-433.

Prevela: Mica Orban Kljajić

Prijevod redigirali: Luka Pejić i Stanko Andrić

⁸¹ O komplikacijama zbog isključivanja žena iz državljanstva tijekom Francuske Revolucije, vidi William Sewell, „*Le citoyen/la citoyenne: Activity, Passivity and the Revolutionary Concept of Citizenship*“, u: *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*, sv. 2: *The political Culture of the French Revolution*, Colin Lucas, ur. (Oxford 1988.), 105-123.